

VYUŽITÍ OBECNÉ ČEŠTINY PŘI PŘEKLADU NESPISOVNÝCH A HOVOROVÝCH PRVKŮ

(na příkladu ze současné chorvatské prózy)

Iveta Šobrová

Jedním z charakteristických rysů umělecké literatury je velmi bohatá slovní zásoba, proto se v literárních dílech objevují všechny útvary národního jazyka. Stále častěji se v nich vyskytují také prvky hovorové a nespisovné, které jsou příznačné pro styl prostě sdělovací, což pravděpodobně souvisí s tendencí stylizace do mluveného projevu v uměleckém díle. Nespisovné prvky v uměleckém díle mají nejen vzbuzovat iluzi věrné reprodukce mluvy postav, ale rovněž je a jejich chování pomáhají charakterizovat. Tyto prvky se v současné době objevují jak v dialozích literárních postav, tak i v řeči autorské. Pro překladatele představuje jejich výskyt velký problém, neboť názory na jejich překládání se liší.

Na úvod je potřeba zmínit, že situace v českém jazykovém prostředí je specifická existencí útvaru obecné češtiny. V češtině se ve velké míře uplatňuje obecný nespisovný jazyk, což se zákonitě promítá také do jazykové roviny literárního díla a jeho překladu.¹ Tento útvar se v uměleckém překladu, spolu s prvky slangu a argotu, objevil už v polovině 20. let 20. století a dnes je přítomnost obecné češtiny v uměleckém překladu téměř samozřejmostí. Obecná čeština se v uměleckém překladu zřídka uplatňuje bez stylizace, a právě stylizovaná obecná čeština je v současném uměleckém překladu stále častějším ekvivalentem prakticky všech nespisovných útvarů a stylizací výchozích jazyků, včetně místních nářečí.²

Podle Z. Kufnerové musí každý překladatel při překladovém řešení jazykové mikro situace nejdříve rozpoznat, zda je tato situace náhodná a lze ji opomenout, nebo zda je záměrnou součástí smyslu a je tedy potřeba vytvořit její ekvivalent.³ Při překládání nářečí musí překladatel rovněž zjistit, jakou úlohu nářeční prvky v textu mají, jestli má dané nářečí v textu nějakou charakterizační úlohu. V případě, že místní nářečí v literárním

textu funkční není, může jej překladatel přeložit spisovným jazykem. Pokud však užití dialektu v literárním textu má svou charakterizační funkci, musí hledat odpovídající řešení ve volbě jazykových prostředků pro překlad. V dosavadní praxi bylo vyzkoušeno množství různých řešení, která závisí nejen na dobových názorech, ale také na překladatelově tvůrčí individualitě. Využití nářečních prvků v nestylizované podobě se v českém překladu neujalo a přednost byla dávana vyššímu stupni stylizace. V moderním uměleckém překladu se však výrazně neujaly ani stylizace nářečního jazykového materiálu. Dnes se tedy ve většině případů pro překlad nářečních prvků užívá obecná čeština ozvláštňená v různé míře a v různých jazykových rovinách regionálními dialektismy, které z hlediska lokalizace nepůsobí jinak rušivě.⁴ Překládání místního nářečí je podle Z. Kufnerové velmi obtížné, s čímž souhlasí také J. Levý, který zmiňuje i situace, kdy je to prakticky nemožné. V takovém případě však může překladatel alespoň odlišit řeč venkovana od jazyka postav, které mluví celonárodním jazykem. Pro naznačení venkovské řeči je vhodné použít jazykové prvky regionálně bezpříznakové, tedy vyhnout se konkrétnímu nářečí a zvolit takové rysy, které jsou společné několika nářečím.⁵

Konkrétní jevy uvedeme na překladu díla *Užas i veliki troškovi* chorvatského autora Roberta Pe-

¹ Více o využití obecné češtiny pro překlad nespisovných prvků výchozího textu viz KUFNEROVÁ, Zlata: Obecná čeština a slang. In: *Překládání a čeština*, Jinočany 1994, s. 71–77.

² Tamtéž, s. 71–72.

³ Zde se dostáváme k otázce funkční ekvivalence, což je otázka mnohdy nejednoznačná a často velmi problematická. Překlad funkčně ekvivalentní by totiž z hlediska jazykové situace literárního díla byl možný pouze tehdy, kdyby byly jazykové situace výchozího a cílového jazyka naprosto stejné. Tamtéž, s. 73.

⁴ KUFNEROVÁ, Z.: Jak překládat nářečí. In: *Překládání a čeština*, op. cit., s. 68–71.

⁵ LEVÝ, Jiří: *Umění překladu*. Praha 2012, s. 117.

rišice, které do češtiny pod názvem *Děs a velký výdaje* přeložila Jana Villnow Komárková. V devadesátých letech 20. století se na chorvatské literární scéně objevila nová generace spisovatelů, kteří mají zájem o kritické zobrazení skutečnosti. Perišice tak můžeme zařadit k proudu chorvatské prózy konce devadesátých let, jež bývá označována různými termíny. K. Bagić dává přednost výrazu kritický mimetismus (*kritički mimetizam*) a definuje jej jako „*pojmem, který z jedné strany zdůrazňuje výjimečný zájem prozaiků devadesátých let o skutečnost, jež je obklopuje, ale který z druhé strany předpokládá i jejich výrazné postavení vůči té skutečnosti.*“⁶ Jde o okruh spisovatelů, kteří touží po zobrazování každodenního života a jejichž hrdiny jsou často lidé z okraje společnosti. Spisovatelé se tak snaží co nejvíce přiblížit čtenáři a jedním z prostředků, jak toho dosahují, je užití hovorového jazyka.

Nespisovné a hovorové prvky v díle *Užas i veliki troškovi*

Robert Perišić ve sbírce dvaceti povídek *Užas i veliki troškovi* vykresluje stav chorvatské společnosti a problémy generace třicátníků na konci minulého století. Hlavní postavy ve většině případů spojuje společná životní zkušenost a životní styl na základě dospívání v osmdesátých letech. Nyní se ocitají na prahu nejistoty, která pramení nejen z nenávratné ztráty minulosti a očekávaného příchodu budoucnosti, ale také z pracovních a osobních neúspěchů. Jejich společenská neúspěšnost je však ovlivněna uvolněným životním stylem, který si často ponechaly z let minulých. Hrdinové se přicházejí do věku, kdy je podle obvyklých společenských měřítek čas budovat kariéru a přemýšlet nad založením rodiny. Nic takového však nemají v plánu. Část problémů tak pramení z rozporu s očekáváním okolí, neboť hrdinové se často nechtějí přizpůsobit a začlenit do „normálního“ života svých vrstevníků.

V jednotlivých povídkách jsou popisovány události, které se odehrávají v krátkém časovém úseku. Děj těchto povídek většinou není příliš dramatický, ale příznačný je pro celou sbírku jazyk. Povídky jsou psány hovorovým jazykem typickým pro prostředí Záhřebu, avšak na několika místech se objevují prvky z dialektů užívaných v Dalmácii.

Všechny povídky v této sbírce proto obsahují velké množství hovorových a nespisovných prvků,

⁶ BAGIĆ, Krešimir: *Treba li pisati kako dobri pisci pišu*. Zagreb 2004, s. 123.

které se objevují ve všech jazykových rovinách – fonologické, morfologické, syntaktické i lexikální.

V rovině fonologické se nejčastěji objevují hláskové alternace, z nichž můžeme jmenovat střídání hlásek *ije/je/e/i*, *m* → *n* a *ž* → *r*.

K alternaci *ije/je/e/i* v různých chorvatských dialektech dochází u některých slov v důsledku rozdílné reflexe starého slovanského fonému *ja*. Na základě toho se v rámci chorvatských nářečí rozlišují tři varianty – (i)jekavská, ekavská nebo ikavská. Základem dnešního spisovného chorvatského jazyka se stala novoštokavská nářečí ijekavské výslovnosti. Varianty ekavská a ikavská jsou proto vnímány jako nářeční. Ve zkoumaném díle se kromě spisovné varianty vyskytla také ikavština – např.: *dva miseca*, *šta su lipe*, *vidit čemo*, *to je dite*. Podle vokálu *i* na místě původního fonému *ja* můžeme tedy konstatovat, že uvedené výrazy patří k některému ikavskému nářečnímu typu. Alternace *m* → *n* se objevila v těchto případech – např.: *s tobom*, *ne znan*, *molin te*, *iman sina*. Tato záměna je jevem nářečním a vyskytuje se v čakavských nářečích. Poslední alternací, se kterou se v tomto díle často setkáme, je alternace *ž* → *r* se zánikem *o* u tvarů slovesa *moći* – např.: *nemrem pit*, *nemrem se skulirat*, *nemreš belivit*. Jedná se o záporný tvar s alternací *ž* → *r* a zánikem vokálu *o*, který se objevuje v některých chorvatských dialektech a je charakteristický rovněž pro záhřebskou mluvu. Co se týče zmíněných hláskových alternací, ve většině případů jde o jevy nářeční.

Dále se vyskytlo zjednodušování a odsouvání hláskových skupin – např.: *iak je tamo* (*iako*), *niš ne kuži* (*ništa*), *ko zna* (*tko*), *ko neka teorija* (*kao*). Tento jev je typickým rysem prostě sdělovacího stylu a dochází k němu především z důvodu rychlejšího a stručnějšího vyjadřování. Může však jít rovněž o vliv nářeční, neboť odpadávaní koncového vokálu *o* nebo *i* se u některých spojek a příslovčí vyskytuje také v kajavských dialektech.

Posledním častějším jevem z roviny fonologické, u kterého byl zaznamenán odklon od spisovné normy, je redukce fonému *h* – např.: *ajde* (*hajde*), *to su vam odma* (*odmah*), *uvatimo* (*uhvatimo*). Vynechávání fonému *h* je nejen záležitostí nářeční, ale rovněž rysem prostě sdělovacího stylu.

V rovině morfologické se posun za hranici spisovné normy vyskytuje u tvarů slovesných, především v infinitivu a v participiu perfekta.

Infinitiv je neurčitý slovesný tvar, který má v chorvatštině koncovku *-ti* nebo *-ći*. V našem materiálu se infinitiv často vyskytuje bez koncové-

ho *-i* (např. *pitat* místo *pitati*, *reć* místo *reći*). Toto koncové *-i* u infinitivu ve standardním jazyce odpadá při tvoření budoucího času (v chorvatštině *futur prvi*), ale pouze v případě, stojí-li pomocné sloveso až za infinitivem (např. *pitat* ću). U infinitivu zakončeného na *-ći* k tomuto vynechávání nedochází. Odsouvání koncového infinitivního *-i* je typické pro některá chorvatská nářečí, například pro záhřebskou kajkavštinu. Zároveň je to však jeden z dalších výrazných rysů prostě sdělovacího stylu, neboť napomáhá k ekonomičnosti vyjadřování, a na základě toho můžeme tento jev přirovnat ke zmíněnému odsouvání hlásek, které jsme zmiňovali v rovině fonologické. Všechny slovesné tvary, u nichž se nevyskytuje koncové *-i*, jsou tedy vnímány jako nespisovné.

Dalším zaznamenaným jevem jsou nesprávné tvary přičestí *l*-ového neboli participia perfekta aktiva (chor. *glagolski pridjev radni*) – např.: *Kris je bil, sve to kupil, mislil sam*. Přičestí *l*-ové se v chorvatštině tvoří z infinitivního kmene přidáním sufixu *-l*, k němuž se připojují koncovky – Ø pro mužský rod, *-a* pro ženský rod, *-o* pro střední rod singuláru; *-i* pro mužský rod, *-e* pro ženský rod, *-a* pro střední rod plurálu. V singuláru mužského rodu dále dochází k vokalizaci *-l* → *-o* na konci slova (např. *pjeval* → *pjevao*). Zmíněný jev

je povahy nářeční. Zachovávání *-l* na konci slova se například objevuje v čakavských i kajkavských nářečích.

V rovině syntaktické lze pravděpodobně spatřovat nejvíce rozdílů právě v protikladu mezi projevem mluveným a psaným. Vzhledem k pronikání prvků z běžně mluveného jazyka do děl současných chorvatských spisovatelů, jak již můžeme doložit v analyzovaném textu, je i v této rovině velké množství jevů, které jsou na hranici spisovnosti. Jedná se například o velké množství eliptických vět či o uvolněnou větnou strukturu.

Rovina lexikální poskytuje poměrně hojný materiál, který rovněž potvrzuje prolínání prostě sdělovacího a uměleckého stylu. Analyzovaný materiál se ve velké míře obsahuje výrazy hovorové, slangové, regionální i vulgární a nezanedbatelnou skupinou jsou deminutiva.

Tímto zjednodušeným výčtem jsme potvrdili skutečnost, že nalezené nespisovné a hovorové prvky nelze v překladu opomenout. Slouží k charakterizaci postav, ale objevují se i v pásmu vypravěče, kde mají svoji funkci při stylizaci mluvenosti. Takové prvky mohou tedy v literárním díle sloužit k různým cílům a tuto skutečnost je potřeba v překladu zachovat.

Ukázky překladu:

– *Kažem ti da otvorim...*

– *Aha, mogu misliti... Jedino jako ti tvoja pametna, pa ona otvori.*

– *Ma, svi otvorimo.*

– *E, znan, sve se natječete... – rekla je na izlasku.*

Valjao se još neko vrijeme po krevetu, udisao dnevni zrak. Upalio je mobil.

Ubrzo je stigla poruka: „U, DOBRA. DAJ JOS... JA SAN U PERZIJSKON ZALJEVU. NISAN 2 MISE-CA IZASA S BRODA. DI SI TI?“⁷

– *Říkám ti, že si větrám...*

– *Hm, to si umím představit... Snad je aspoň ta tvoje rozumná a větrá.*

– *Jo, všichni si větráme.*

– *Já vím, můžete se přetrhout... – řekla na odchodu.*

Ještě se chvíli válel v posteli a vdechoval čerstvej vzduch. Zapnul si mobil.

Brzy přišla zpráva: „HM, DOBRA. POSLI JESTE... JA SEM V PERSKYM ZALIVU. 2 MESICE SEM NEVYSEL Z LODI. KDE SES TY?“⁸

* * *

Otišao sam za njim. Oni su dolje već sjedili u autu.

Taj čovjek je rekao: „Možda ga uvatimo!“

„Di je?“ reho.

⁷ PERIŠIĆ, Robert: *Užas i veliki troškovi*. Zagreb 2002, s. 40.

⁸ PERIŠIĆ, Robert: *Děs a velký výdaje*. Přeložila Jana Villnow-Komárková. Brno 2009, s. 37–38.

„Tamo **doli** je **pobiga**“, rekao je čovjek, „prije **dvi** minute.“

Nabio sam gas. Čovjek je urlao, pokušavajući nadglasati blues: „Meni je **ukra** takujin!“ Govorio je dalje o tome kako je on dobričina i kako nije vidio ništa čudno u tome da tip na peti kat dođe pitati za telefon. Jer je dobričina, pa ga svi zajebu.

„Moramo ga **nać!**“, vikao je Brč.⁹

Šel jsem za ním. Seděli už dole v autě. Ten chlápek řekl: „Možná, že ho **chytmem!**“

„Kde je?“ zeptal jsem se.

„**Utek** tam dolů“, řekl chlápek, „před **dvěma minutama**.“

Dupl jsem na plyn. Chlápek mluvil nahlas, snažil se překřičet blues: „Mně **ukrad** peněženku!“ Pak mluvil o tom, **jakej** je dobrák, že mu na tom nepřipadalo nic **divnýho**, když se přijde zeptat týpek do **pátýho** patra na telefon. A protože je dobrák, tak ho všichni přeserou.

„Musíme ho najít“, křičel Brč.¹⁰

* * *

Ali, on je pričao na telefon i stavljao je prst na usta čim bi ga pogledala.

Strpila se, a onda je, čim je spustio slušalicu, rekla:

– Ej... Nema kave.

– Znam – rekao je – ali uzmi red bul.

Pogledala ga je: – Ma, nema kave...

– U red bulu ima kofeina **ko** u priči – reče on.

– O čemu pričáš... **Odakle mi red bul?**

– E, donio sam. Od Srkija.

Filip pokaže u kut kod vrata gdje je stajalo sedam-osam paketa red bula. Ona ih pospano pogleda i učini: – Hmm...

Filip izvadi jednu limenku i doda joj.

– Uzmi leda – reče. – Malo je topao.¹¹

Jenže on telefonoval a dával si prst na pusu **pokaždý**, když se na něj podívala.

Trpělivě čekala a potom, když položil sluchátko, řekla – Hej, nemáme kafe.

– Vím – řekl – tak si vem red bull.

Podívala se na něj – Říkám, že není kafe...

– V red bullu máš taky plno kofeinu.

– O čem to mluvíš... A kde bych vzala red bull?

– Tady, **dones sem** ho. Od Srkiho.

Filip ukázal do kouta u dveří, kde stálo sedm-osm balíků red bullu. Unaveně se na něj podívala a řekla jen – Hmm...

Filip vyndal jednu plechovku a podal ji Anele.

– Vem si led – řekl. – Je trochu **teplej**.¹²

⁹ PERIŠIĆ, R.: *Užas*, op. cit., s. 53.

¹⁰ PERIŠIĆ, R.: *Děs*, op. cit., s. 50.

¹¹ PERIŠIĆ, R.: *Užas*, op. cit., s. 77–78.

¹² PERIŠIĆ, R.: *Děs*, op. cit., s. 72.

Mgr. Iveta Šobrová (1988)

Absolventka oboru chorvatský jazyk a literatura na FF MU. Oblastí jejího zájmu je především lingvistika a geografie. Je volněm čase ráda čte a sportuje.

Vzhledem k tomu, že se ve výchozím textu objevily hovorové a nespisovné prvky jak v rovině fonologické a morfologické, tak i v syntaktické a lexikální, bylo potřeba je ve všech těchto rovinách zachovat. V rovině fonologické překladatelka z prvků obecné češtiny poměrně hojně využila úžení *é* → *í/ý*, diftongizaci *ý* → *ej* a v několika povídkách se objevilo také protetické *-v*. V rámci této roviny můžeme zmínit rovněž zjednodušování hláskových skupin, které však přesahuje do roviny následující. Z roviny morfologické použila především instrumentál plurálu zakončený *-ma* a užívání koncovek *-u* pro 1. os. sg. a *-ou* pro 3. os. pl. u sloves třetí třídy.

Co se týče roviny syntaktické, zde překladatelka zachovala hovorovost použitím tzv. parazitních slov či nadbytečným užíváním deiktických zájmen. Na některých místech bylo potřeba rovněž zachovat uvolněnou větnou strukturu, typickou právě pro spontánní mluvené projevy. V poslední, lexikální rovině musela rovněž vybírat nespisovné výrazy. V některých případech však nebylo možné příslušný hovorový nebo nespisovný prvek nahradit v rámci stejné roviny, proto musela překladatelka zvolit kompenzaci v rovině jiné.

Na základě naší analýzy můžeme zhodnotit, že překladatelce se za pomoci využití prvků obecné češtiny podařilo hovorové a nespisovné prvky zachovat přibližně ve stejné míře, v jaké se vyskytovaly ve výchozím textu. Na místech, kde nebylo možné uplatnit přímou záměnu, použila tzv. postup kompenzace, což je postup, kdy se určité prvky výchozího textu zachovávají v překladu po-

mocí jiných prostředků, které mohou být použity i na jiném místě, než tomu bylo v originále. Překladatelka využila prvky obecné češtiny i pro kompenzaci prvků nářečních. Takové řešení je vyhovující, neboť právě použití obecné češtiny je, zejména v současné literatuře, běžné a užívá se i místo nářečí. Naopak použití některého domácího dialektu by v překladu literárního díla mohlo působit až komicky a překlad by nepůsobil věrohodně.

Ačkoli je postavení obecné češtiny stále tématem mnoha diskusí, o jejím místě v krásné literatuře a uměleckém překladu nelze pochybovat. Analýza překladu díla R. Perišiće rovněž potvrzuje tvrzení z odborných translátologických publikací, že dialekt jako charakterizační prostředek zcela vymizel a místo nářečí nastupuje v překladech obecná čeština. Použití domácího dialektu by při překladu nářečí mohlo působit nevhodně. Na závěr lze tedy shrnout, že obecná čeština se v současném uměleckém překladu používá jako ekvivalent nejen hovorových prvků, ale prakticky všech nespisovných útvarů.

Bibliografie

BAGIĆ, Krešimir: *Treba li pisati kako dobri pisci pišu*. Zagreb 2004.

KUFNEROVÁ, Zlata a kol.: *Překládání a čeština*. Jinočany 1994.

LEVÝ, Jiří: *Umění překladu*. Praha 2012.

PERIŠIĆ, Robert: *Děs a velký výdaje*. Přeložila Jana Villnow-Komárková. Brno 2009.

PERIŠIĆ, Robert: *Užas i veliki troškovi*. Zagreb 2002.

SUMMARY & KEYWORDS

The Use of Common Czech in Translating Informal and Colloquial Language (with an example from contemporary Croatian prose)

The present article deals with the issue of translating colloquial and non-standard elements from Croatian into Czech. On the basis of an analysis of a translation from contemporary Croatian literature, we provide a practical example of the use of Common Czech when translating the above-mentioned elements. The situation for Czech differs from that for other languages, especially due to the existence of Common Czech, and that is also reflected in literary translation. Our analysis is performed on four language levels—phonological, morphological, syntactic, and lexical.

► literary translation, colloquial language, non-standard language, Czech, Common Czech, Croatian

Předkládaný článek se zabývá problematikou překladu hovorových a nespisovných prvků z chorvatského do českého jazyka. Na základě analýzy překladu díla ze současné chorvatské literatury se snažíme poskytnout praktický příklad využití obecné češtiny při překladu zmíněných prvků. Jazyková situace češtiny je totiž od situace ostatních jazyků odlišná zejména výskytem obecné češtiny, což se promítá také do uměleckého překladu. Analýza je vedena ve čtyřech jazykových rovinách – fonologické, morfologické, syntaktické a lexikální.

► umělecký překlad, hovorový výraz, nespisovný výraz, čeština, obecná čeština, chorvatština